

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2025]

Bülent SAYAK

<https://orcid.org/0000-0002-0293-5462>

Dr. Öğr. Üyesi

bulentsayak@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

<https://ror.org/03gn5cg19>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı

Dinî Duyarlılık ve Tahkiye: Poetikası Işığında İsmail Kılıoğlu Hikâyesi

*Religious Sensitivity And Fiction: The Story Of Ismail Killioğlu
Killioğlu In The Light Of His Poetry*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 20.05.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 20.09.2025

Yayın Tarihi | *Date Published*: 23.11.2025

Atıf | *Citation*

Sayak, B. (2025). Dinî Duyarlılık ve Tahkiye: Poetikası Işığında İsmail Kılıoğlu Hikâyesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(3), 1684-1701. <https://doi.org/10.34083/akaded.1702541>

Sayak, B. (2025). Religious Sensitivity And Fiction: The Story Of Ismail Killioğlu In The Light Of His Poetry. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(3), 1684-1701. <https://doi.org/10.34083/akaded.1702541>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Bülent SAYAK | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)

Öz

Modernleşmenin düşünsel öğretilerine, Osmanlı-Türkiye örneğindeki tarihsel uygulamalarına ve Marksist düşüncenin manevi alanı dışlayan fikirlerine tepki gösteren yazarlar muhafazakâr bir tutum geliştirerek 1960'lı yıllar sonrasında dinî duyarlılık eksenli bir anlayışı biçimlendirirler. Dinî duyarlılıklı edebiyatın önemli temsilcilerinden İsmail Kılloğlu fikir mahfilleri ve matbuat faaliyetlerindeki etkin konumu, İslami anlayışı kültürel ve sosyal hayatta işlek kılma üzerine harcadığı fikri mesai, din şuurunun edebî temsildeki konumu hakkındaki teorik yazıları ve Müslüman hikâyeci kimliğini modern tahkiye anlayışı içinde inşa etmeye çalışan öyküleriyle dikkat çeker. “Yedi Güzel Adam” adlandırmasından mülhem “sekizinci güzel adam” olarak nitelenir. İslami Akım'ın 1965 kuşağı içinde ismi Rasim Özdenören ve Cahit Zarifoğlu ile anılır. İnanma ihtiyacı ile yazma güdüsünün aynı kaynaktan beslendiğini, edebî kimliğin hakikat kavrayışından ayrı düşünülmemeyeceğini işaret eden yazarın öyküleri hakkında yapılan incelemeler sınırlıdır. Bu çalışma İsmail Kılloğlu ve yazar örneğinde İslami duyarlılıklı tahkiye bağlamında alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışmada sırasıyla Kılloğlu'nun biyografisi ve poetikası yer verilmiştir. Edebî metni “kutsala yönelen bakış” olarak konumlandıran poetikası ışığında, Kılloğlu'nun *Ateş Yalımı Üstüne Bir Toplantı* (1974), *Hayata Uyanış* (1984), *Gül ve Ateş* (1993), *Aşkın İzi* (1999) isimli hikâye türündeki eserleri irdelenmiştir. Nitel içerik inceleme yöntemi benimsenerek hikâyeler tematik okuma çerçevesinde sınıflandırılmış, Kılloğlu'nun teorik yazılarında dile getirdiği poetik görüşleri ile kurmaca metinleri arasındaki ilişki, izlek ve dinî söylem temsili bağlamında çözümlenmiştir. Hikâyelerde modernist dünya tasavvuru sert biçimde eleştirilip bireysel ve toplumsal huzursuzluğun kaynağı olarak konumlandırılmaktadır. Buna karşılık hakikat/din merkezli gelenekli hayat idealize edilmekte ve canlandırılmaya çalışılmaktadır. İslami belleği harekete geçirmek ve okura kimlik değerleri aşlamak için dinî anıştırmalardan faydalanılmaktadır. İdeoloji/mesaj kaygısını merkeze alma, geleneksel edebiyattan/düşünceden beslenme, madde-mana/metafizik gerilimi ön plana çıkarma ve Batı-Müslüman karşıtlığını vurgulama gibi özelliklerin Kılloğlu tahkiesini ve dolayısıyla İslami duyarlılıklı hikâyeyi betimleyen ortak kodlar olduğu tespit edilmiştir. İsmail Kılloğlu'nun poetik görüşleri ve kurmaca metinleri ile dâhil olduğu dinî duyarlılıklı hikâye anlayışı içinde özgünlük arayan ve bağlı olduğu akımı iyi temsil eden bir yazar olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Türk hikâyesi, dinî duyarlılık, İslami edebiyat, İsmail Kılloğlu.

Abstract

Reacting to the intellectual teachings of modernization, its historical practices in the case of Ottoman Turkey and the ideas of Marxist thought/literature that excluded the spiritual sphere, the writers developed a conservative attitude and shaped an understanding based on religious sensitivity after the 1960s. İsmail Kılloğlu, one of the important representatives of religiously sensitive literature, stands out with his active position in intellectual circles and press activities, his intellectual work on making Islamic understanding functional in cultural and social life, his theoretical writings on the position of religious consciousness in literary representation, and his stories that try to construct his identity as a Muslim storyteller within the understanding of modern narrative. He is described as the “eighth beautiful man” after the “Seven Beautiful Men”. Among the 1965 generation of the Islamic Movement, his name is associated with Rasim

Özdenören and Cahit Zarifoğlu. The studies on the stories of the author, who points out that the need to believe and the urge to write are fed by the same source and that literary identity cannot be separated from the understanding of truth, are limited. This study aims to fill the gap in the field in the context of Islamic sensitive fiction in the case of İsmail Killoğlu and the author. Killoğlu's biography and poetics are presented respectively. In the light of his poetics that positions the literary text as "the gaze directed towards the sacred", Killoğlu's 4 published story books are analyzed thematically under the titles of "Opposition to Modernity/Western Ideology", "Criticism of the Modern City and Inner Distress", "The Search for Self: Religious Discourse as a Source of Construction and Remembrance of Self/Society through Faith". The analysis reveals that the poetic views based on religious discourse expressed in the opinion pieces shape the author's narrative. In the stories, the modernist vision of the world is harshly criticized and positioned as the source of individual and social unrest. On the other hand, traditional life centered on truth/religion is idealized and tried to be revived. Religious allusions are used to mobilize Islamic memory and instill identity values in the reader. It has been determined that features such as centering the concern for ideology/message, feeding on traditional literature/thought, foregrounding the tension between matter and meaning/metaphysics, and emphasizing the opposition between the West and Muslims are common codes that describe Killoğlu's narrative and thus the story with Islamic sensitivity. It has been evaluated that İsmail Killoğlu is a writer who seeks originality within the religiously sensitive story understanding he is involved in with his poetic views and fictional texts and represents the movement he is affiliated with well.

Keywords: Turkish literature, Turkish story, religious sensitivity, Islamic literature, İsmail Killoğlu.

Giriş

Din, insanın kendisini ve dünyayı anlamlı bir çerçeve içinde okumasına imkân sağlayan tarihsel dizgelerin başında yer alır. İnanma ihtiyacına verdiği cevapla insana yol gösterir. Arzu, yasak, ilke ve ilişkileri tarif etmesiyle bireyle birlikte topluma kapsamlı bir harita sunar. Gerek birey gerekse kitle düzleminde 'kimlik' sorununun temel başvuru kaynağı olarak kültürü yapılandırır. Doğu-Batı medeniyeti ayrımının İslamiyet-Hristiyanlık ikiliğinden, millî kültür tanımlarının inanç aidiyetlerinden bağımsız düşünülmemesi dinin merkezî bir yapı ve ideoloji olduğunu doğrular.

Kültür tarihinin aynası olan edebiyatta da dinin kurucu konumu değişmez. Tarihsel yolculuklarının ilk dönemlerinde tabiat ve eşyaya bakışlarını Şamanizm inancı etrafında edebî ürünlere dönüştüren Türkler, din değişikliğinin ardından anlatılarını İslam hakikatinin rehberliği ile şekillendirirler. Mehmet Fuat Köprülü'nün (1980, s. 5) "İslam öncesi" ve "İslami devir" olarak yaptığı dönemselleştirme tasnifi, Türk edebiyatının gelişimi ve değerlendirilmesinde dinin başat rolünü işaret eder. Edebî temsilin gelenekli hayatı belirleyen dinî söylemden ayrı çözümlenemeyeceğini ortaya koyar.

Osmanlı-Türk modernleşmesi 'devleti kurtarma' refleksi ile Tanzimat'tan Cumhuriyet'e topluma sistemli bir reform programı sunar. Çeşitli fikir akımlarını, sosyal ve siyasal paradigma değişimlerini içeren modernleşme projesi ile yeniliği yalnızca

gelenekte/’Nizam-ı Alem’ idealinde (Erdoğan, 2024, s. 267-274) tanımlamak yerine Batı modeli rehberliğinde aramanın önü açılır. Dönüşümün ve modernleşmenin zorunlu bir yansıması olarak Osmanlı-Türk toplumu ‘devlet ve dünya işleri’ni düzenlerken sekülerleşme (Ertit, 2020, s. 99-110) düşüncesi/açmazı ile karşılaşır. Dinin hayat üzerindeki belirleyiciliğinin tartışılmasına koşut şekilde edebiyatta da teolojik merkezli temsilin hâkimiyeti aşılır.

Modernleşmenin düşünsel öğretilerine, Osmanlı-Türkiye örneğindeki tarihsel uygulamalarına ve Marksist düşüncenin/edebiyatın manevi alanı dışlayan fikirlerine tepki gösteren yazarlar muhafazakâr bir tutum geliştirirler. Gelenekle bağ kurmak ve ‘öze dönüş’ için dinî söylemin hayata ve sanata yeniden egemen kılınması gerektiğini savunurlar. *Büyük Doğu* (1943-1978), *Diriliş* (1960-1992), *Hareket* (1939-1982), *Edebiyat* (1969-1984), *Mavera* (1976-1990) ve *Yedi İklim* (1987-) gibi dergilerde Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Rasim Özdenören, Mustafa Miyasoğlu, Durali Yılmaz, Ali Haydar Aksal gibi öncü isimler 1960’lı yıllar sonrası “İslamcı Edebiyat”, “İslami Edebiyat”, “İslamcı Akım”, “Müslüman Edebiyatı”, “Yeni İslamcı Edebiyat”, “Gelenekçi Edebiyat”, “Yeni Gelenekçi Edebiyat” – ve son zamanlarda “Törelî Türk Edebiyatı”¹- gibi adlandırmalarla² da isimlendirilen ‘dinî duyarlılık’³ eksenli bir edebiyat/düşünce hareketi

¹ Törelî Türk edebiyatı; dinî duyarlılıklı edebiyatı sözlü ve yazılı kültür ürünleri ile geçmişten modern dönemlere ‘hakikat/İslam’ söylemi çerçevesinde bir bütün olarak değerlendiren yeni bir kavramsallaştırma teklifidir. Kavrama dair bilgi için bkz. Dağlar, 2022, s. 99-115.

² “İslami edebiyat”ın mahiyeti, çerçeveselendirilmesi ve kavramsallaştırılması konusunda yürütülen tartışmalarla ilgili bilgi sahibi olmak için bkz. Çalışkan, 2002, s. 46-53; Okay, 2012, s. 11-13; Aydın Satar, 2015, s. 31-43; Demir, 2022, s. 963-979;

³ “İslami edebiyat”ın kapsamı ve dinî duyarlılığın modern Türk edebiyatı içinde kavramsallaştırılması yaygın biçimde tartışılan konu başlıklarıdır. Orhan Okay (2012, s. 12), İslami edebiyatın din ve tasavvuf konulu eserlerle sınırlandırılmaması gerektiğini işaret eder. Şeyh Galip gibi mutasavvıf bir şair kadar uçarı ve havai görünen Nedim’in ya da modern edebiyat içinde anılan Ziya Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Halide Edip ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi ediplerin de İslami edebiyat çatısı altında düşünülmesi gerektiğinin altını çizer. Dinin siyasal bir ideoloji ya da tanımlı yaşam pratikleri olmasının ötesinde kolektif kültürü belirleyen geniş bir çerçeve olduğunu vurgular ve kapsayıcı bir İslami edebiyat tanımı oluşturur. Âdem Çalışkan “Cumhuriyet Devri İslami Türk Edebiyatı (1960-2000)” başlıklı doktora tezi çalışmasında (2002, s. 47-56) İslami edebiyatın tasnifinde iki temel yaklaşımdan söz eder. Birinci tasnifi; a) Geleneksel (Milliyetçi-Muhafazakâr İslami Edebiyat, b) Bağımsız Çizgide İslami Edebiyat, c) Yeni İslami Edebiyat maddeleriyle gruplandırır. İkinci tasnifi ise a) Tebliğci İslami Edebiyat ve b) Entelektüel İslami Edebiyat başlıkları ile açıklar. Çalışkan’ın birinci tasnifinde yer alan Geleneksel İslami Edebiyat tanımı Orhan Okay’ın kapsayıcı İslami edebiyat tasavvuru ile koşutluk gösterir. Çalışkan’ın tasniflerinde yer alan Yeni İslami Edebiyat ve Tebliğci İslami Edebiyat teklifleri ise 1960 sonrası ideolojik kutuplaşmaların da etkisiyle biçimlenmeye başlayan, İslam’ı –siyaset ve kültür alanları başta olmak üzere- dünya kavrayışının merkezine yerleştiren edebî görüşü karşılar. Edebiyat özelinde yapılan kavramsallaştırma tekliflerinin İslam kavrayışını sosyal ve siyasal düzlemde anlamlandırmaya çalışan araştırmalarla benzer ilkelere hareket ettikleri gözlemlenir. Söz gelimi Ruşen Çakır Türkiye’deki İslami oluşumları ele aldığı *Ayet ve Slogan*’da (2022, s. 16) dinin toplumda farklı biçimlerde algılandığını/yaşandığını ileri sürer ve din-birey ilişkisini 3 kategoride çerçeveselendirir. Bunlar dini kültürel bağlam içinde okuyan “sıradan Müslümanlar”, günlük ritüellerini dinle belirleyen “dindar kalabalıklar” ve İslam’ı dünya nizamı ve siyasal alanın kutbu olarak konumlandıran “İslamcılar”dır. Politik çerçevede kullanılan “İslamcı” kavramı dinî duyarlılıklı edebiyata yakıştırılan “İslamcı” ve “Tebliğci” nitelemeleri ile aynı düşünsel gerekçelere yaslanır ve retorikten ziyade ideolojik soruları merkezine alan içerik/fikir odaklı bir edebî yaklaşıma göndermede bulunur.

oluştururlar. Bu hareketin önemli kalemlerinden biri de İsmail Kılıçoğlu'dur. Yazar, dinî duyarlılıklı mahfiller ve matbuat faaliyetlerindeki etkin konumu, İslami anlayışı kültürel ve sosyal hayatta işlek kılma üzerine harcadığı fikri mesai, din şuurunun edebî temsildeki konumu hakkındaki teorik yazıları ve Müslüman hikâyeci kimliğini içerik ve anlatım düzleminde modern tahkiye anlayışı içinde inşa etmeye çalışan öyküleriyle dikkat çeker. “Yedi Güzel Adam” adlandırmasından mülhem “sekizinci güzel adam” olarak nitelenir. İslami Akım'ın 1965 kuşağı içinde ismi Rasim Özdenören ve Cahit Zarifoğlu ile anılır (Çalışkan, 2002, s. 828). Hikâyeciliğinin yanında denemeci, dergici, düşünce insanı, hukukçu ve akademisyen mercikleri ile İslami söylemi geniş bir perspektiften yoklayan yazarın hayatını, fikrî dünyasını ve öykülerini çözümlemek dinî duyarlılıklı hikâyenin düşünsel kodlarını ve anlatım esaslarını anlamayı kolaylaştırır.

1. İslamcı Bir Yazar Portresi: İsmail Kılıçoğlu

1947 yılında doğan İsmail Kılıçoğlu ilköğrenimini ve ortaöğrenimini memleketi ve kimliğinin şekillenmesinde büyük etkisi olan Kahramanmaraş'ta sürdürür (Tonga, 2020). “Yedi Güzel Adam”ın da içinde olduğu dinî duyarlılıklı düşünce/yazar mahfili, Maraş İmam Hatip Okulu'ndan ve Maraş Lisesi'nden (Kara Lise) mezun olur. Öğrencilik yıllarında Osman Sarı ile birlikte *Gonca* (1965-1967) isimli bir edebiyat dergisi çıkarır. Köy enstitüsü mezunu öğretmen Ali Aslan'ın yönlendirmeleriyle edebiyat derslerine büyük ilgi duyar ve yazma hevesine kapılır (Kılıçoğlu, 2019, s. 56). İlk gençlik döneminde ortaya çıkan ‘yazma dürtüsü’nü, muhafazakâr çevrede gelişen dostlukları ve okumaları ile sistemli bir edime dönüştürür.

Üniversite eğitimi için Ankara'ya gittikten sonra İsmail Kılıçoğlu'nun hayatında yoğun bir çalışma temposunun ve yazı faaliyetinin aralıksız devam ettiği yeni bir dönem başlar. Nuri Pakdil'in telkini ile kaydolduğu Ankara Hukuk Fakültesini 1974'te tamamlar. Hukuk danışmanlığı ve iş müfettişliği görevlerinin ardından akademiye geçer. Sakarya Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisine asistan olarak girer. 1985'ten itibaren Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Felsefe Tarihi dersleri verir. “Ahlak ve Hukuk İlişkisi” konulu⁴ teziyle (1988) yüksek lisansını da tamamladığı İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden doktor unvanı alır. Kariyerinin ilerleyen yıllarında profesör unvanı taşımaya hak kazanan yazar, çeşitli üniversitelerde sosyoloji, hukuk ve düşünce tarihi dersleri okutarak ciddi akademik çalışmalara imza atar.

Hareketli mesleki yaşamına rağmen İsmail Kılıçoğlu matbuat ve yazarlık faaliyetlerini verimli biçimde sürdürmeyi başarır. İslamcılık anlayışı çerçevesinde neşriyat yapan pek çok süreli yayına yazar, imtiyaz sahibi ya da yazı işleri müdürü olarak imzasını bırakır. *Kelam, Maveria, İlim ve Sanat* ve *BFT (Bilim, Felsefe, Tarih)* dergilerini yönetir. Edebî ve fikrî yazılarını *Hareket, İlim ve Sanat, Diriliş, Edebiyat, İslam, Maveria, Yönelişler, Kadın ve Aile, Merdiven, Yedi İklim, Kaşgar, Edebiyat Ortamı, Hece* dergileri ile *Yeni Devir, Millî*

⁴ İsmail Kılıçoğlu, aynı adla kitaplaştırılan (1988b) tezinde Antik Yunan'dan modern döneme hukuk ve ahlak ilişkisini farklı felsefi ekoller ışığında değerlendirir. Pozitivist hukuk anlayışının ahlaki dışlamasının yarattığı sorunları, özellikle adalet ilkesinin aşınması üzerinden tartışır. Seküler hukuk anlayışının eksikliklerini ortaya koyarak dinî söylem ve ahlaki referanslarla desteklenmiş bir hukuk anlayışını savunur.

Gazete, Zaman, Yeni Şafak, Sağduyu gazetelerinde yayımlar. Cambridge İslam Tarihi ile Risale yayınlarının çıkardığı *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* projesine genel yayın yönetmeni, madde yazarı ve redaktör olarak katkı sunar (Kılıoğlu, 2019).

Düşünce tarihi, politika, hukuk, özgürlük, din ve edebiyat konulu denemelerini *Düşünce ve Duyarlık* (1984), *Edebiyat ve Suç* (1988a), *Düşünce ve Özgürlük* (1992) adlı kitaplarında toplayan yazarın edebiyat tarihi açısından dikkat çeken yönü hikâyeciliğidir. *Ateş Yalını Üstüne Bir Toplantı* (1974), *Hayata Uyanış* (1984), *Gül ve Ateş* (1993), *Aşkın İzi* (1999) kitaplarında yer alan öyküleri ile ‘modern zaman’ bağlamı içinde İslam-tahkiye ilişkisinin sınırlarını çizmeye ve nitelikli örneklerini vermeye çalışır (Çalışkan, 2002, s. 901-906). Hikâyecilik üzerine ısrarla düşünerek öyküyü hem sanatsal bir form hem de hakikat/inanç temsili sorunu çerçevesinde ele alır. İslami kültürel sermaye ile yetişmiş yazarın poetikası, kendi öykülerinin yanı sıra dini duyarlılıkla beslenen hikâyeciliği de değerlendirmede yol göstericidir.

2. Poetikanın Esasları: Kutsala Yönelen Yazı

Larry Shiner, kültür tarihi izleğinde sanat kavrayışını irdelediği *Sanatın İcadı*’nda (2020) sanat algısının modernite ile birlikte 18. yüzyıl sonrasında keskin bir değişim geçirdiğini dile getirir. Modernite öncesinde çağdaş bağlamda özerklik kazanmış bir sanat/sanatçı kavramından söz edilemeyeceğini vurgular. Ona göre (2020, s. 146-159) gelenek-modernite ayrımı sanat düzleminde zanaatçı-sanatçı ayrımıyla karşılık bulur. Geleniğin zanaatçısı bağlı olduğu hakikat alanının bir parçası, doğanın taklitçisi ve yeniden üreticisidir. Ustalarından kendisine tevarüs eden malzeme ve kurallarla hünerini sergiler. İçine doğduğu yapının söylemsel sınırları içinde eserini verir. Zanaatçının gelenekle çevrili sıradan bir insan olmasının aksine modernizmin sanatçısı “özel” bir kişidir. Bireyselliği ve deha kavramını ön plana çıkarır. Şahsi hayal gücü ve orijinallik iddiası bir yandan onun eserine özgünlük sağlarken diğer taraftan onu gündelik hayattan soyutlar. Shiner’ın çözümlemesinde sanat-hayat ayrımını reddetmesi, estetiği hayat normu/ahlak işlevselliğiyle görmesi ve toplumsal kimliği sanatsal üreticilikle eş güdüm içinde gerçekleştirmesi ile zanaatçı sanatçıdan farklılaşır.

İsmail Kılıoğlu, hayat-sanat-edebiyat ilişkisini Shiner’ın gelenek ve zanaatçı değerlendirmesine benzer biçimde kurar. Ona göre edebî kimlik, insani özden ve sosyal koşullanmadan bağımsız düşünülemez. “Aynı hakikati, aynı özü kendilerine özgü anlatım biçimleriyle dışa vuran ve yansıtan aynalar gibidir edebiyat ve uygarlık.” (Kılıoğlu, 1988a, s. 19). İçinde yetiştiği uygarlığın bir ferdi olan yazar varoluş ve yaratılış özünü kulluk/Müslümanlık bilinci ile kavrar (Kılıoğlu, 1992, s. 13). Bu bağlamda Müslümanlık kimliği, metnin yönünü, değerini ve işlevini belirler. “Yazandan başlayarak dışarıya, öteki insanlara ve bütün insanlığa bir değişim teklifi” (Kılıoğlu, 1992, s. 9-10) biçiminde tanımlanan yazma eylemi, kulluk şuurunun dışa vurumu olarak anlam kazanır.

Kılıoğlu’na göre “kutsala yönelmiş bir bakış” (1988a, s. 9) olan sanat/metin, meçhulü kucaklama ve varoluşunun hikmetine erme arzusuyla ortaya çıkar. Metnin kurgulanma alanı, yazarın dünya görüşü ve kendi varlığını anlamlandırma çabalarından soyutlanamaz.

Hakikati İslam geleneği içinde tanıyan yazar, eserini inanç değerleri rehberliğinde kurgulayarak hem ruhsal ihtiyaçlarına cevap verir hem ‘özüne’ dönüş imkânı bulur hem de tebliğ/irşad vazifesi üstlenir. Dolayısıyla inanma dürtüsü/esasları ‘anlatma’ güdüsü ve sorumluluğunu şekillendirir. Metne, ‘kendini terbiye/keşif’ dışında kulluk hakikatini başkalarına duyurma misyonu yüklenir (Aksal, 2019, s. 27). Edebiyattan, İslam kültürü ile şekillenen geleneği yaşatma ve hayata yön verme görevi beklenir:

“Uygarlık içinde ortaya çıkan tıkanmaların, aksamaların, inkıta ve ârazların giderilmesinde doğrudan olmasa da tespitinde, hatta çözüm yollarının konuşulup tartışılmasında, yeni uygarlığın yeniden hayatı etkilemesinde canlandırıcı bir işlevi ve görevi edebiyat üstlenebilir.” (Kıllıoğlu, 1988a, s. 19).

İsmail Kıllıoğlu, kulluk vazifesinin bir yansıması olarak edebiyata sosyal fayda sorumluluğu yüklemesi, metnin, yazarın ve insanın ontolojik zeminini inanç kökeninde birleştirmesi, medeniyeti ve yazarı dinî kolektivizm düşüncesi içinde değerlendirmesi ile özerk sanat/yazar anlayışına mesafeli durur.

Edebiyatçıyı, “gelenekli zanaatçı” portresi çerçevesinde anlamlandıran Kıllıoğlu, modernite ve Batı medeniyetini fark(lılık) anlatısı olarak belirler. Ona göre Batı felsefesi, madde-mana/ruh ayırımına gittiği için hakikati anlamlandırmada yetersiz kalır (Kıllıoğlu, 1992, s. 14). İnsanı eşya/madde kategorisinde irdeleyerek yanlış bir tutum benimser. Yaratılış özüne ve insani değerlere yabancılaşır. Batı düşüncesi ile şekillenen modernleşme arayışları Tanzimat’tan itibaren gelenekli özden kopuşu beraberinde getirmiş, düşünce dünyası ve toplumsal düzende bir yozlaşmaya neden olmuştur (Kıllıoğlu, 1992, s. 47-60). Aydın-halk kopukluğunun arkasında medeniyet/inanç ayrılığı fikri yer alır. Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Nazif, Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç (Kıllıoğlu, 1992, s. 60) gibi edipler “kültürel ikilik” tehlikesine düşmemişlerdir. Gelenekle, inanç kodları ile ve halka bağlarını koruyarak işaret edilen kopukluğu aşmayı başarabilmiştir. Kıllıoğlu isimlerini zikrederek bir Muhafazakâr/İslami edebiyat kanonu tarif eder. Batı düşüncesi eleştirisi (garbiyatçı düşünce) ve İslam medeniyeti vurgusunda birleşen edipleri içeren bu tarif, yazarın hayat ve edebiyata bakışındaki temel dikkatlerin de ifadesidir.

İsmail Kıllıoğlu Türk edebiyatı tarihine ve edebî türlere dair görüşlerini çoğu daha önce süreli yayınlarda neşredilen denemelerinden oluşan *Edebiyat ve Suç* adlı kitabında derli toplu bir biçimde sunar. Denemelerdeki ortak vurgular işlevsellik, kültürel aidiyet ve Doğu-Batı medeniyeti ayrımıdır. Yazara göre Türk edebiyatı modernleşme arayışlarıyla birlikte “sevgiden ve insandan” yoksun kalır. Söz konusu eksikliğin nedeni edebiyatçının kendi kültür ikliminden uzaklaşmasıdır. Edebî türlerin alımlanması ve gelişimi din/medeniyet farklılığı çerçevesinde anlam kazanır. Şüphe, bunalım, birey fikri ve Hristiyanlığın itiraf/günah çıkarma kültürü ile özdeşleşen roman türünün Batı yaşayışının ürünü olarak ortaya çıkışı anlaşılmalıdır (Kıllıoğlu, 1988a, s. 30-32). “İman” esas alan İslam toplumunun romanı yabancı/düşman görmesi doğaldır. “Roman girdiği toplumu/Doğu’yu sarsar, kuşkuyu artırır, toplumun yapısını değiştirir” (Kıllıoğlu, 1988a, s. 30). Yazar, romanı modernleşmenin aynası ve Batı’nın sözcüsü/ajanı bir tür olarak

dışlarken ‘hikâye’yi sahiplenir (Koca, 2019, s. 37). Söz konusu olumlama hikâyenin modernite öncesindeki kadim varlığı ile gerekçelendirilir. Doğu medeniyetindeki sürekliliği ve taşıdığı ahlaki/didaktik işlev ‘hikâye’yi yazar açısından yerli/kıymetli hâle getirir.

Türü mutlak biçimde tanımlamanın ve tasnifin zorluklarından söz eden Kılıoğlu’nun hikâyeye dair görüşleri gerçeklik ve teknik meseleleri üzerine yoğunlaşır. Ona göre hikâyecinin -bilinçli ya da bilinçsiz bağlı olduğu- ideolojisi hikâyesine sızar. Hikâye mesajı/tebliği örtük olarak vermek, slogan/propaganda tuzağına düşmemekle birlikte hakikat kavrayışını yansıtmalı ve bir amaç taşımalıdır. “Hikâyeci, Müslüman insanın, Müslüman prototipinin insana, insan ilişkilerine, dünyayla olan ilişkilere, öte inancı perspektifine” (Kılıoğlu, 1988a, s. 42) ayna tutmalıdır. “Yazar ibadetinde olduğu gibi yazarken de hesaplara yargılanacağı bilinci”ne sahip olmalıdır (Kılıoğlu, 1988a, s. 42). İslami kimlik şuuru anlatma alanı olarak yazarın kendi ideolojisine ters düşen gerçekleri görmesine engel teşkil etmemelidir. Tahkiye gerçeğinde sebep-sonuç ilişkisi gözetilmeli ancak pozitivist anlayışı imleyen katı bir nedensellik kurulmamalıdır. ‘Hikâyeci İslami endişeyi göz ardı etmemek şartıyla her şeyi/her gerçeği anlatabilir’ fikrini savunan Kılıoğlu’nun, Rasim Özdenören’in “İslami optik” (2016, s. 41-42) görüşünü benimsediği söylenebilir.

Dinî duyarlılığı gerçeklik temsiliinin merkezine yerleştiren Kılıoğlu’nun hikâye tekniğine bakışı, sembol kullanımı ve çok katmanlılık üzerinden şekillenir. Ona göre, hikâye somuttan soyuta, maddi alandan manevi alana açılan bir anlam yumağıdır. Kurguya bütünlüğü ve zenginliği semboller kazandırır. Kültürün iç dinamikleri ile şekillenen ve İslam medeniyetine referansta bulunan semboller hikâyenin çok boyutlu, gelenek ve İslam hakikati ile ilişkili olmasını sağlar. Semboller vasıtasıyla eşyanın süreksizliği/faniliği, ‘öte dünya’ tasavvuru ve ‘öze dönüş’ fikirleri vurgulanır. Gündelik hayat ve sıradan olaylar sarmalında yaşayan kahraman/okur iç dünyasına yöneltilir.

Metafizik gerilimi tekniğin ve gerçekliğin merkezine alma düşüncesi hikâye kahramanlarının yerli/Müslüman kişilerden belirlenmesi tercihinin beraberinde getirir. Çevre/mekân ise bu anlayışta kasaba/taşra olarak belirlenir. Gerek Batılı, kentsoylu, modernleşmeci merkez düşüncesine gerekse toplumcu gerçekçilerin pozitivist ve indirgemeci çözümlemelerine itirazla Kılıoğlu, çeperin gelenekli ve dinî söylemle hayatı kavrayan sıradan insanını kendi değerleri içinde iyimser bir bakışla anlatmayı hikâyenin/hikâyeciliğinin özü kabul eder (Kılıoğlu, 1988a, s. 64-69).

3. Hikâye Ne Anlatır?: Kılıoğlu Tahkiesine Bakmak

İsmail Kılıoğlu’nun tahkiyeli metinleri 4 kitapta yayımlanır. *Hayata Uyanış* ile *Gül ve Ateş* uzun hikâye, *Ateş Yalımı Üstünde Bir Toplantı* ve *Aşkın İzi* ise hikâye/öykü türünde eserlerdir. *Ateş Yalımı Üstünde Bir Toplantı*’da “Yalnız Bırakılmış Adam”, “Şavk”, “Karanlığın Bir Yerinde Uyanırken Düş Kurma”, “Ateş Yalımı Üstünde Bir Toplantı”, “Düğün”, “Ay Doğarken”, “Kesit”, “Fetret”, “Yolculuk” isimli 9 hikâye vardır. “Zülküf”, “Düşüş”, “Tekin Olmaz Geceler”, “İçten İç”, “Gün Ağırırken”, “Âdem”, “Yasaklanır

Yeryüzü”, “Yasaklanırsa Yeryüzü”, “Bırakıp Gider”, “Çağrıldığında”, “Ana” adlı 11 öykü *Aşkın İzi*’nde yer alır. 2 uzun hikâye ve 20 öyküden oluşan kurmaca evrenin ana çizgileriyle tematik izlek bağlamında bir bütünlük gösterdiği fark edilir. Kılloğlu’nun tahkiye bütünlüğünü oluşturan ortak kodlar “kutsala yönelen bakış” ilkesi çerçevesinde “Modernite/Batı İdeolojisi Karşıtlığı, Modern Şehir Eleştirisi ve İç Sıkıntısı”, “Huzur/Öz Arayışı: İnançla Kendini/Toplumu İnşa”, “Anırtırma Kaynağı Olarak Dinî Söylem” başlıkları etrafında çözümlenebilir.

3.1. Modernite/Batı İdeolojisi Karşıtlığı, Modern Şehir Eleştirisi ve İç Sıkıntısı

Kitaplı tüm dinler gibi İslam’ın da genel söylemi; “bu dünyanın geçiciliği, ebedî hakikatin/huzurun yaratılış sırrını anlamakla kazanılacağı” fikirleri üzerinedir. Gelenegin sınanma yeri olarak tanımladığı “dünya hayatı”, modernite ile birlikte daha da zor bir ‘imtihan’a dönüşür. Gelenekli yazarın gözünde ‘modernite’; kıyametin ayak seslerinin duyulduğu, yerleşik kültür değerlerinin tehlike altında olduğu, ‘iman mücadelesinin ateş üzerinde yürümek kadar çetrefilleştiği’ ‘ahir zaman’dır. İsmail Kılloğlu, hikâyelerinde moderniteyi şehir hayatı üzerinden tartışarak ‘ahir zaman’ fikri çerçevesinde ele alır.

Hayata Uyanış’ta ailesi ile birlikte köyünü ziyarete giden bir çocuğun gözünden modern yaşamın kasveti gün yüzüne çıkartılır. Bilinçsiz şehirlileşmenin insani değerler ve doğa üzerinde yarattığı tahribata ayna tutulur. Çocuk muhayyilesi köy ve kent arasında yaptığı karşılaştırmalarla köyü idealize eder ve şehirde yaşadığı huzursuzluğu anlamlandırmaya başlar. Hissedilen tekinsizliğin nedeni beton duvarlar ve apartmanlardır (Kılloğlu, 1991, s. 7). Modern şehir yaşamı insanı özünden, toplumdan ve tabiatan uzaklaştırmaktadır (Kılloğlu, 1991, s. 28). Koyduğu sıkı kurallarla ‘sürekli kontrol altında’ tutarak özgürlüğe ket vurmaktadır. Merak duygusu, keşif arzusu ve sezgiyi törpülemektedir (Kılloğlu, 1991, s. 34). Kolektivizm şuurunu sönmölendirek ailesinden başlamak üzere bireyi insani bağlardan soyutlamaktadır. Şehirde çekirdek ailesi dışında kimse ile bir duygudaşlık kur(a)mayan çocuk, köyde geniş ailesi başta olmak üzere tüm insanlarla yakınlık geliştirmeyi başarır. Sevmeyi sevmeyi öğrenir. İçinden geldiği gibi davranma hazzını tadar. Su şırıltısı, ağaç serinliği ve kuş sesleri ile tabiatı tanır. Tabiat keşfi ile birlikte varlığın doğasına ilişkin soruların peşine düşer. Aldığı cevaplarla ‘oluş’u, ‘hakikat’i ve kendi özünün anlamını fark eder. Köyde geçirdiği günlerle geri dönmek istemediği şehrin gözüne indirdiği kasvet perdesini görme/aralama imkânı bulur.

“Yalnız Bırakılmış Adam”da modern şehirli insanın ‘anlam boşluğu’ merkeze alınır. Duyduğu ses ile birlikte bir meczubu aramak için caddeye çıkan hikâye kahramanı, kendisini iç hesaplaşmaya iten şehir düzeninden tiksindir. Meczubun peşine düşerek pozitivist akılcılığı reddettiğini ve yerleşik düzene karşı çıktığını duyurur. Ona göre caddenin kalabalığı ruhsuz yığınlardan oluşmaktadır: “Caddenin kalabalığı alabora olmuş bir deniz dalgası gibi yüzüme, ille de zihnime seğırtiyor: Arkası kesilmez bir davar sürüsünün ayaklarının ve boynuzlarının birbirine çarpmasından çıkan gürültü kuşatıyor içini ve beynimi.” (Kılloğlu, 1974, s. 7). Bitmeyen telaş ve sesler evleri zorlamakta, insanları bilinçsiz birer tutsak kılmaktadır. Kimse varlığının ya da birbirinin farkında değildir. Şehrin düşmüş/düşürölmüş insanlarının üzerine yağmur bir kırbaç gibi ceza

olarak yağmaktadır (Kılıoğlu, 1974, s. 8). Kendisini kalabalıklar içinde yalnız hisseden kahraman derin bir kasvetle bakışını caddeden gökyüzüne çevirerek içe yönelir. Gözlerin caddeden ayrılarak lamba ışığı üzerinden göğe yönltilmesi modern hayatın anlam arayışı/aydınlanma konusundaki yetersizliğini/çaresizliğini imlemektedir.

“Şavk”ta gece boyu odanın karanlığından ve yorganın ağırlığından muzdarip olan uykusuz kahraman sabaha çıkamamaktan korkar. Şavkın pencereye vurmamasından yakınır. Sıkıntısız bir hayat düşleyerek mevcut yaşamında bir yanlışlık sezdiğinden söz eder. Huzursuzluğuna adres olarak –sonradan göçtükleri anlaşılan- kente alışamamayı gösterir (Kılıoğlu, 1974, s. 15). Öyküde ışıkla bağın kesilmesi ve duvarların yarattığı mahpusluk hissi metaforları ile modern şehrin ve maddi kültür unsurlarının bireyi doğaya/doğasına körleştirdiği vurgulanır.

“Ateş Yalım Üstünde Bir Toplantı” adlı mistisizmin ön plana alındığı öyküde, modernite “alan” betimlemesiyle alegorik biçimde olumsuzlanır. Anlatıcı “inanç ve arayış” idealini korumaya çalışan kahramanları panayır yerini andıran “alan”ın/modern hayatın tehlikeleri karşısında ‘uyanık’ olmaya çağırır. Çünkü alan içinde “amaçsız gezinenleri”, bireysel arzularının peşinde koşanları, başıboşları, “anlamsız rutinleri” barındıran bir ucubedir (Kılıoğlu, 1974, s. 24-25). “Yarasaların, iblislerin, taş yontuların, günahın”, “İntiharı Düzenleme ve Kolaylıkla Yaptırma İdaresi”nin hüküm sürdüğü ‘ruh’ düşmanı mekanik ve bürokratik bir düzendir. Alana karşı mücadele edilmeli, direniş gösterilmelidir. Bir yangın yeri/çağı olarak alanın tanınması ve uzaktan seyredilmesi, alandakilerin kurtuluş bilincinden yoksun oluşları ile nitelenmesi moderniteye duyulan düşmanlığın ifadesidir.

“Kesit”te modernitenin yarattığı yozlaşma şehrin yanı sıra köy düzleminde de açığa çıkarılır. Şehir ve kent ekonomik gerekçeler üzerinden birbirleri ile ilişkilendirilir. Modern bireycilik anlayışının taşıyıcısı olmaları ile eleştirilir. Öyküdeki olayların gelişimi ve kişiler arasındaki ilişkiyi “para/borç” meselesi şekillendirir. Anlatıcı, askerdeki oğulları Zekeriya’dan gelen mektupla köylü Hamit S. ve Esmâ çiftinin yaşadığı borç arama krizine ışık tutar. Aile, oğullarının ihtiyaç duyduğu parayı en yakın akrabaları başta olmak üzere kimseden bulamaz. Zengin hısımların bile maddi kaygılar nedeniyle yardımcı olmaya yanaşmaması kolektivizm şuurunun zayıfladığını ima eder. Yine Hamit S.’nin çiftçilik uğraşında verdiği emeklere rağmen yaşadığı yoksulluk ve tarlalarına konulan ipotek, kapitalizmin yalnızca kârı/maddeyi önemseyen bir sömürü düzeni olduğunu duyurur.

Köydeki hüsrânın ardından Hamit S. ve Esmâ para bulma umuduyla şehrin yolunu tutar. Ayak basar basmaz edinilen olumsuz intiba, yaşanacak krizin habercisidir. “İnsanın içine sıkıntı yükleyen tatsız bir rüzgâr caddelerin tozunu, çöpünü oradan oraya” fırlatır (Kılıoğlu, 1974, s. 74). Hamit S.’nin gözünde “şehir, uçak bombardımanları karşısında sisin, ateşin, tozun altında sinmiş bir asker gibi”dir (Kılıoğlu, 1974: 74). Esmâ, alışık olmadığı bu manzaraya dayanamayarak kusar. Şehrin ve borç bulma telaşının verdiği gerginlikle Bakkal Abdullah’ın ve Çerçi Murat’ın dükkânlarına güçlükle varan çift, buralardan da eli boş döner. Karşılaştıkları küçümseyici davranışlar, fırsatçı/insanlar çiftin üzüntüsünü arttırır. Köye döndükten sonra her şey kaçınılmaz biçimde değişir (Kılıoğlu,

1974, s. 85). Hamit S. “gavur” sıfatıyla nitelediği akrabalarının ilgisizliği nedeniyle köyünden göçmeye karar verir. Öte taraftan ebeveyninden mektup/para gelmeyen Zekeriya, askerlik sonrasında “köye dönmeden” yeni bir hayat kurması gerektiğini düşünür. Memleketinden uzaklaşma fikrinin arkasında yoksulluk ve çocukluktan itibaren yaşadığı travmanalar gizlidir (Kılıoğlu, 1974, s. 101-103). Onun zihninde köy, su hırsızlığı/fırsatçılık nedeniyle insanın suça itildiği, kirlendiği bir çürüme mekânıdır. Öyküde aile bireylerinin kaçış istekleri, hissettikleri huzursuzluk gerek köy gerekse kentte aynı sebeplerle gerekçelendirilir. Miras anlaşmazlığı, arazi paylaşımı sorunu, faizcilik gibi göstergelerle beliren bireyselleşme ve maddi çıkar hırsı aile ve gelenekli toplum düzeninin altını oymaktadır. Modernite şehrin yanında ekonomik ilişkiler üzerinden köyü de dönüştürerek yerleşik ahlaki tehdit etmektedir.

“Fetret”te Türk modernleşmesi rejim değişimi ve erken Cumhuriyet dönemi reformları etrafında olumsuzlanır. 2 bölüme ayrılan ideolojik hikâyenin ilk bölümünde millî mücadele yıllarındaki Maraş direnişi merkeze alınır. Yasin Reis’in öncülük ettiği çetenin imkân ve sayı itibarıyla düşman Fransız kuvvetlerinden zayıf oldukları, dezavantajlarına rağmen “iman gücü” ile kazandıkları vurgulanır. Maraşlı direnişçileri bir araya getiren bağın vatan sevgisi ve dinî duyarlılık olduğu ifade edilir. Savaş Maraşlıların lehine sürerken Yasin Reis sıklıkla “düşmanı kovduk, lakin yolumuz zindana çıkacağına benzer” cümlesini tekrarlar (Kılıoğlu, 1974, s. 107). Zikredilen cümlelerin isabetli bir öngörü olduğu hikâyenin 2. bölümünde anlaşılır. Anlatıcıya göre millî mücadele sonrasında cephe mücadelesi kazanılsa da gelenekli hayatı sürdürme ve dini toplumsal düzenin belirleyicisi kılma çabası başarısızlıkla sonuçlanır. Dinî eğitimin denetim altına alınması nedeniyle hayatını Kur’an-ı Kerim hocalığı ile sürdüren Yasin Reis, inzivaya çekilir. Geçmişteki tahminiyle karanlık ‘zindanda’/evinin bodrumunda gizli biçimde ders verir. Rejimin yaşağını çiğnediği ve İslahiye Ayaklanması’nı desteklediği gerekçesiyle cezalandırılır. Kendisini tutuklamaya gelen jandarmaların eski öğrencileri ve silah arkadaşları oluşu yaşadığı hayal kırıklığını katmerlendirir. Yasin Reis’in konumun değişimi ve öyküye ismini veren “fetret” kelimesinin verdiği mesaj, modernleşme ile birlikte ‘manevi alan’ mücadelesinin zedelendiğidir. Sekülerleşmenin ve ulus devlet otoritesinin taşraya hâkim oluşu, gelenekli yapıda/özne büyük bir sarsıntı ve mağduriyet yaratmıştır.

“Zülküf”te geçmiş/taşra hayatı içtenliğin, mutluluğun kaynağı olarak işaretlenirken şehir hayatının bir karmaşa ve bunalım mekânı olduğu fikrinin altı çizilir. Kahramanın kaçış arzusu ile şehrin masumiyeti ve insani özü lekelediği duyurulur (Kılıoğlu, 1999, s. 9-12). Benzer biçimde “Düşüş”, “İçten İç”, “Gün Ağarırken” hikâyelerindeki karanlık caddeler ve beton duvarlarla betimlenen karamsar şehir izlenimleri, duygusuz ve idealsiz insan yığınları tasvirleri, taşradan geldikleri şehre uyum sağlamayan çevresine yabancılaşmış kahramanlar modernite karşıtlığı söyleminin yansıması olarak dikkat çeker. İşaret edilen örnekler Kılıoğlu hikâyesinde modernitenin; -özellikle şehir hayatı üzerinden- bireycilik mitini beslemesi, maddi alanı ve tüketimi merkezine alması, insanı özüne/topluma yabancılaştırması gibi gerekçelerle gerek yaşam pratikleri gerekse dünya kavrayışı olarak sert biçimde eleştirildiğini ortaya koyar.

3.2. Öz Arayışı: İnançla Kendini/Toplumu İnşa

İsmail Kılloğlu, bunalım kaynağı olarak anlamlandırdığı modern hayat ve şehirden kurtuluş için geleneğe/öz'e dönüşü işaret eder. Öz'ü, Hakk'ı kavrama ve kulluk şuuru taşıma olarak anlamlandırır. Okurunu çağın anlamsızlığından sıyrılarak ebedî hakikate başka bir söyleyişle İslam hidayetine çağırır. Onun tahkiyesinde inanma güdüsü insanı özne ve huzurlu kılan ontolojik sabittir. Atalardan tevarüs edilen miras ve süreklilik imkânıdır. İslami düşünceyi rehber edinen birey /toplum varlığının sırrına ererek hem dünyada hem de ölüm sonrasında aradığı saadeti bulur.

Hayata Uyanış'ta şehir yaşamından bunalan çocuk köyde bilmediği bir 'dünya' ile karşılaşır. Keşfettiği yeni dünyada kendini ve hayatı farklı bir gözle kavramaya başlar. "Rüzgârın esintisi ile yaprakların titremesi" (Kılloğlu, 1991, s. 7) çocukta ürperti uyandırır. Küvet dışında ilk kez gördüğü 'akan su' ile suyun nereden geldiğini nereye gittiğini düşünür (Kılloğlu, 1991, s. 32). Göğün katıksız mavisini altında ruhunun genişlediğini hisseder. Tabiatı saf biçimiyle tanıyan çocuk hem huzur duyar hem de varlığın/varlığının yaratıcı eseri olduğunu idrak eder. Dedesinin rehberliği ile "besmele"nin hikmetini öğrenir ve camiye adım atar. Dinî ritüellerin içini ferahlattığını fark eder. Akranlarına kısa sürede alışması, şehirde yaşadığı yabancılık duygusunu ilk kez geldiği köyde üzerinden atması, gelenekli hayatı içselleştirmesi, toprağını ve geniş ailesini keşiften duyduğu mutluluk, dönüş yolunda kendi kendine verdiği 'köyün değerlerini' unutmama/taşıma sözü gibi örnekler çocuğun hidayeti/huzuru İslam merkezli toplum anlayışında bulduğunu göstermektedir.

"Ay Doğarken" öyküsünde *Hayata Uyanış*'takine benzer biçimde gelenekli hayat ve tabiat içinde yaşayan çocuk kahramanın 'hilkat sırrı'nı sezerek yaşadığı mutluluk merkeze alınır. Köylü çocuk ayın doğuşunu bir mucize olarak görerek büyük bir heyecanla bekler:

"Ayın doğuşu ne demek? Süt gibi durgun, mahmur, büyüleyen bir ışığın altında oynamak, koşmak, yorulunca serin toprağa yazılanmak, dakkalarca ayın gökyüzünde kayışını izlemek, samanyolunun gece ilerledikçe ortaya açık-seçik çıkışını gözlemek, lipir lipir göz kırpan yıldızlarımıza sessizlikle ve bağırarak selam göndermek..." (Kılloğlu, 1974, s. 59-60).

Ayın ışığı bir yaratıcının huzurunda olunduğunu hatırlatır ve çocuğun içini sevinçle doldurur. Mutluluğun kaynağı yaratıcı kudretin doğaya ve insanların gündelik yaşamına verdiği düzendir. İlâhi düzenin verdiği güven duygusu, insanın dünyadaki varlığını anlamlı kılmaktadır. "Bir ayın doğuşunu seyrediyoruz, ayla birlikte doğduğumuzun bilincini ortaya koyuyoruz. Ay bir sembol olup gönüllerimizde bir şeylerin dirildiğini muştuluyor...Çünkü ayı doğurtan Bir'i vardı." (Kılloğlu, 1974, s. 63). Öyküde takvimlerin ezan sesi ve doğanın hareketlerine göre düzenlendiği gelenekli köy yaşamındaki huzur, eşyaya 'hikmet nazarı' ile bakılması, dini hakikate teslimiyet ve bireysellik anlayışının reddi gibi değerler üzerinden temellendirilmektedir.

"Karanlığın Bir Yerinde Uyanırken Düş Kurma" adlı simgesel öyküde manevi boşluk ve gündelik hayatın yarattığı iç sıkıntısına dikkat çekilir. Bunalımdan çıkış yolu anlam arayışı

olarak işaretlenir. Duvar ve kasvet tarafından çevrelenen ve klostrofobik alanda sıkışan Satılmış, Yahya ve Halil adlı öykü kişileri, kurtuluşun ilk adımını ‘hapsedildiklerinin’ farkına vararak atarlar (Kıllıoğlu, 1974, s. 17). Bedenin ve maddi dünyanın kendiliğinden belirleyicisi/göstergesi değil sınırlandırıcısı/aracı olduğunu anlayarak huzursuzluklarını sonlandırmaya niyetlenir, karanlığa/dünyeviye karşı mücadele etmeye karar verirler. İçgörü ile başlayan direnişlerinin ancak kolektif şuur taşımakla başarıya ulaşacağını düşünürler. “Aynı anda soluk alarak” ve “duvara karşı” aynı refleksle eylem yürüterek (Kıllıoğlu, 1974, s. 21) karşılarındaki engelin üstesinden gelebileceklerini kavrarlar. Maddi dünyaya karşı savaşın önce “içten/kendinden” başlaması gerektiği, inanç merkezinde kurulan benlik farkındalığı ve manevi alanın kurtuluş reçetesi olarak sunulması gibi vurgular öykünün ‘huzur bulma’ mesajları olarak anlamlandırılmaktadır.

“Düşüş”te anlam arayışı maddi alan-manevi alan gerilimi üzerinden kurulur. İsmi verilmeyen kahraman şehirdeki gündelik hayatında huzursuzdur. İçine düştüğü buhranı ‘dost’una tutunarak yeneceğini düşünür. Dost ile birlikte şehirden uzaklaşma planları yapar. Ancak işler istediği gibi gitmez. Dost kendisinden uzak durmakta, onu sınamakta adeta içsel bir yolculuk için terbiye etmektedir. Nitekim öykünün sonunda dostun ‘cefası’ meyvesini verir ve kahramanda istenen dönüşüm gerçekleşir. Sokak lambasını kıran kahraman, yolunu dünyeviliğin sembolü olan yapay ışıklar ile değil hakikat nuru rehberliğinde aydınlatması gerektiğini kavrar. Şehre ya da şehirden kaçış fikrini terk eder. Evinde inzivaya çekilerek ‘dost’u kendi içinde arar ve bulur. Öykü anlam arayışının çileli, maddi hayata mesafe ve ancak içsel derinleşme ile şekillenen uzun bir yolculuk olduğunu duyurmaktadır.

“İçten İçe”de modernist dünyanın getirdiği değerler yozlaşmasından rahatsız olan Niyaz’ın iç hesaplaşması konu edilir. Yaşama amacının maddi temeller yerine inanç esasları üzerine kurulması gerektiği vurgulanır. Öyküde ekonomik endişelerle insani ilişkilerini belirleyen bir çevre içinde ruhsal boşluğa düşmüş Niyaz, hayatı sorgular. Ailesi ve iş arkadaşlarından oluşan çember onu derin bir yalnızlık psikolojisine sürükler. Sıkıntısından kurtuluş çaresi ararken uzun zaman ihmal ettiği ve ailesinden ‘afroz’ edilen abisi Saffet’i ziyaret etmeye karar verir. Saffet, tasavvuf kültüründe ‘terk’ ilkesiyle dünya nimetlerine sırt çevirmesiyle idealize edilen İbrahim Edhem’i andırır. Ailesinin karşı çıkmasına rağmen avukatlık gibi prestijli bir mesleği bırakmış, imtiyazlı bir hayatı elinin tersiyle itmiş, evlatlıktan reddedilmiş, çiftçiliğe başlayarak mütevazı ve yorucu bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Niyaz, seçimlerini yadırgadığı ve yıllardan beri görüşmediği abisinin yoksul evinde mutlu bir aile tablosu ile karşılaşır. Kanaat, sabır ve inanç erdemlerini rehber edinen Saffet, işi, eşi ve çocuklarından son derece memnundur. Öyküde Niyaz-Saffet karşıtlığı üzerinden huzurun ‘masiva’yı/dünyeviye reddetmekle sağlanacağı iddiası savunulmaktadır.

İşaret edilen metinler dışında İslami söylemde yer alan ‘nefis terbiyesi’, ‘dünya arzularından uzak durma’ ve ‘kulluk teslimiyeti’ ideallerinin “Yasaklanırsa Yeryüzü”, “Çağrıldığında”, “Ana” gibi pek çok öyküde tebliğ dili ve şiirsel bir üslupla işlendiği görülür. “Yasaklanırsa Yeryüzü”nde ilahi aşk “yüreği kul olunması gerekenin özlemiyle

korkusuyla sevgisiyle hızlandıran sürgit ılgar edilmiş çoğu kez sütbeyaz çoğu kez alial bir doru atabatı” (Kılıçoğlu, 1999: 107) olarak tarif edilerek yüceltilir. “Çağrıldığında”da mutlak hakikatin kulluk sorumluluğu olduğu hatırlatılır. Nefsi yenme ve buhrandan kurtulmanın ibadete tutunmakla gerçekleşeceği salık verilir. “Ana”da dünyaya ihtirasla bağlılığa isyan eden, vect içinde Kur'an-ı Kerim okuyan annenin son nefesini huzurla verdiği dikkat çekilir (Kılıçoğlu, 1999, s. 132). Ölümün müminler gözünde bir son/korku değil yaratıcıya kavuşma ve dünya gurbetinin bitmesi biçiminde anlamlandırıldığı aktarılır. İrdelenen örnekler Kılıçoğlu hikâyesinin modernite karşısında İslami geleneği kurtuluş yolu olarak işaretlediğini ve anlam arayışını inanma ihtiyacı etrafında temellendirdiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Anıştırma Kaynağı Olarak Dinî Söylem

İslam'ın ‘ideal hayat’ ideolojisi metin, model şahıslar, tarihî olaylar ve mekânlar etrafında tanımlanır ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Müslüman bilincinin kutsal metin Kur'an-ı Kerim, ideal müminler olan peygamber ve sünnetleri, dinin kurumsallaşması yolundaki önemli mücadeleler ya da Mekke, Medine, Kudüs gibi mukaddes mekânlara ilişkin hafıza/bilgi olmaksızın biçimlenmesi mümkün değildir. Dolayısıyla dini esas alan edebiyat dinî söylemi oluşturan metin, şahsiyet ve olayları merkezine alır. Model kahramanları, arzulan davranışları, görmek istediği hayatı İslami bellek üzerinden örneklendirir ve somutlaştırır.

“Ateş Yalım Üstünde Bir Toplantı”da modernist değerler karşısında mücadele veren kişilere Halilürrahman/ Hz. İbrahim (Harman, 2000, s. 269) hatırlatılır.

“...Dahası, bağı acıdan, dostluktan ve savaş cömertliğinden oluşan gül desteleri önlerinde gül bahçeleri donatıyordu ve bu bahçelere HALİLÜRRAHMAN adını verdi sözleri gençleşen ihtiyar.[...] Toplantı koyulaşıyordu sürekli kırmızı HALİLÜRRAHMAN gülleri savaşı aç aça çoğaldıkça. Güller renklerini kanlarından almanın mutluluğu içinde tomurcuğa duruyor, sonra patlıyor, açılıyorlar ve onlar da gülleri top güllerle niyetiyle alana uçuruyorlardı, kanatları ateş yalımını geçerken takılıyordu güllerin.” (Kılıçoğlu, 1974, s. 30- 31).

Uyku, dünya arzuları ya da toplumsal baskılar nedeniyle hakikat arayışında yorgun kişilere, Hz. İbrahim'in kararlılığı ve fedakârlığı örnek gösterilir. Yine İbrahim peygamberin “Balıklı Göl” mucizesine atıfla ateşin gül bahçesine dönüşebilmesinin ancak inanç/dava yolunda çekilen çile ile mümkün olacağı vurgulanır.

Gül ve Ateş isim uzun hikâyede Hz. İbrahim bir telmih unsuru olmanın ötesinde tahkiyenin merkezinde yer alır. İslami kaynaklardaki Hz. İbrahim anlatısı çerçevesinde peygamberin ideal bir mümin olarak hayatı anlatılır (Harman, 2000, s. 269-272).

“Hz. İbrâhim'in yürüttüğü tevhid mücadelesi (dîn-i İbrâhim - Hanîflik), Allah'a teslimiyeti, azmi, sebatı ve kararlılığı, zekâsı, sofrası (Halil İbrâhim sofrası), bereketi (Halil İbrâhim bereketi), misafirperverliği, seyahatleri, aile hayatı ve bu konudaki tavsiyeleri dinî, ahlâkî, tasavvufî ve edebî eserlerde geniş yer bulmuştur.” (Uzun, 2000, s. 273).

Dinî metinler ve gelenekli edebiyattaki temsili izinde *Gül ve Ateş*'te doğumundan Kabe'nin 2. kez yapımına uzanan süreçte Hz. İbrahim'in putperestliğe savaş açması, hakikati savunma yolundaki çilekeşliği, yaratıcıya şüphesiz teslimiyeti okura/Müslümanlara model olarak sunulur (Kılloğlu, 1993, s. 35-36, 60-61). Peygamberin babası Azer başta olmak üzere Nemrut, Babilliler, Sodom ve Gomore halkları gibi zalim güç sahipleri karşısındaki mücadelesi modern insanın 'inanç direnişi' için bir ilham kaynağı olarak gösterilir.

"Âdem"de insanlık ve İslam tarihinin sembolik anlam taşıyan şehirleri zikredilir. Âdemoğlunun dünya serüveninde kendini aradığı ve inanç ile şekillendirdiği merkezler Mekke, Medine, Kudüs, Bağdat, Şam, İstanbul, Bursa, Horasan, Toroslar, Buhara, Cebelitarık ve Endülüs'tür (Kılloğlu, 1999, s. 97-98). İslam'ın doğduğu ve yayıldığı toprakların kolektif hafızada canlandırılması ile fütüvvet ruhu idealize edilir (Ceylan, 2014, s. 150). Dinin medeniyet inşa eden ve mekânı anlamlandıran kurucu rolü vurgulanır. Geçmişin siyaset ve kültür merkezi olan İslam şehirlerinin hatırlatılmasıyla okura/Müslümanlara ait oldukları kimliğin zenginliği gösterilir ve özgüven aşılanır.

Şahıs ve mekânlar dışında Kılloğlu öykülerinde en yoğun kullanılan dinî anıştırmaların ritüeller ve dinî retorik olduğu söylenebilir. "İçten İç"de Saffet huzuru Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiya* ve Necip Fazıl Kısakürek'in *Çöle İnen Nur* gibi maneviyatı besleyen kaynaklar okuyarak bulduğunu dile getirir. "Gün Ağarıırken"de tasavvufi terminolojide önemli bir yeri olan rüya/ilham "Çağrıldığında"da ise 'hu çekmek' ve zikir motiflerine başvurulur. "Yasaklanır Yeryüzü"nde nefis terbiyesi, çile çıkarma ve inziva gibi inanç ritüellerine göndermede bulunulur. "Ana"da "kasem olsun asra" ifadesiyle Asr suresi anılır. Yine pek çok öyküde içeriğin yanı sıra üslup bağlamında da telkinci ve şiirsel kutsal metin dilinden faydalanılır: "/gönendiren ve erdirecek bir çileye soyunmak gerektiğini ashabı kehf bile olmaktan körümkör kaçan nefsi uslandırmalara erdirecek olan mağara kutularının sabırdan açılan aydınlık kapılarına ulaşmak için/" (Kılloğlu, 1999, s. 105). İşaret edilen örnekler Kılloğlu'nun metinlerinde sıklıkla dinî anıştırmalara başvurduğunu, inanç referansları ile geçmişin erdemlerini hatırlatarak, çağına ve geleceğe yön çizmeye çalıştığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

1960'lı yıllar sonrasında belirginleşen dinî duyarlılık eksenli edebiyatın önemli temsilcilerinden biri olan İsmail Kılloğlu, fikir yazıları ve matbuat faaliyetleri dışında hikâye sanatı üzerine düşünceleri ve öyküleri ile dikkat çekmektedir. Yazara göre 'anlatma' sorunu ve edebî kimlik 'din' olgusundan bağımsız çözümlenemez. Yazma sorumluluğu Müslümanlık bilinci çerçevesinde düşünülmelidir. 'İslami optik' konusunda hassasiyet; yazarın teoloji merkezli gelenekli düşünceye/edebiyata yakın duruşunu ve Batı/modernite karşıtlığını beraberinde getirmiştir.

Nitel içerik incelemesi yöntemi çerçevesinde yapılan tematik okuma, Kılloğlu'nun teorik yazılarında dile getirdiği "kutsala yönelen bakış" ilkesinin kurmaca evreninde nasıl somutlaştığını göstermiştir. Poetikanın yansıması olarak hikâyelerdeki karakter ve değerler

bağlamındaki olumlamalar ideolojik bakışın izini taşımıştır. Genellikle taşradan kente göçen kahramanların yaşadığı çatışma; madde-mana/inanç, şehir-taşra, modernizm-gelenek karşıtlıkları üzerine inşa edilmiştir. İkiliklerin sembolik biçimde yaratımında karanlık-aydınlık, gül-ateş, duvar-boşluk gibi kültürel hafızadan beslenen ve somutlaştırmaya dayalı metaforlar kullanılmıştır. Kahramanlar ve okur için geriliminden kurtuluş yolu olarak İslam/hidayet söylemi çare gösterilmiştir. Modern hayatın yarattığı yabancılaşma, huzursuzluk ve değer erozyonu sert biçimde eleştirilirken gelenek ve din etrafında hakikat, aidiyet ve huzur değerleri yüceltilmiştir. İslami değerlerin idealize edilmesinde şahsiyet, dinî metin ve mekân gibi anıştırma unsurlarından içerik ve anlatımda faydalanılmıştır. Metnin dinî telkin mesajı ön plana alınmakla birlikte 'didaktizm' tuzağına düşmeme ve edebî bir üslup yakalama endişesiyle sıklıkla sembolik anlatıma başvurulmuş, şiirsel bir dil anlayışı benimsenmiştir. İnanç, soyut bir olgu olmanın ötesinde hayatın bütünü kuşatan, toplumsal bellek ve ilişkilerle somutlaştırılan bir gönderge alanı olarak anlamlandırılmıştır. İşaret edilen çerçevede İsmail Kılıçoğlu'nun poetik görüşleri ve kurmaca metinleri ile dâhil olduğu dinî duyarlılıklı hikâye anlayışı içinde özgünlük arayan ve bağlı olduğu akımı iyi temsil eden bir isim olduğu çözümlenmiştir. Modernleşme, şehirleşme ve sekülerleşme süreçlerinin dinî duyarlılık eksenli hikâyeye nasıl yansıdığı; bu hikâyelerin toplumsal aidiyet ve kimlik inşasında nasıl bir işlev üstlendiği daha geniş çaplı bir incelemeyi gerekli kılmaktadır. Fikir dışında estetik endişesi de taşıyan yazarın hikâyelerinin tematik sorunlar ve karakter inşası yönüyle farklı okumalara elverişli olduğu değerlendirilmiştir. Geleceğe yönelik çalışmalarda kimlik, mekân/taşra, oksidentalizm ve geleneksel tahkiye anlayışı tartışmalarını yürütmek için yazarın metinlerinin dikkate değer kaynaklar arasında yer alması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaklar | References

- Aksal, A. H. (2019). İsmail Kılloğlu'nun Sanatı ve Öyküsü. *Yedi İklim*, 351 (İsmail Kılloğlu Dosyası), 27-36.
- Aydın Satar, N. (2015). İslâm ve Edebiyat: Kavramsal Tartışmalar Bağlamında Yeni Bir Çerçeve Denemesi". IV. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı* 3. cild (Dinçer, H. ve Güneş, Ü., Ed.) içinde (ss. 31-44). İlmi Etüdler Derneği Yayınları.
- Ceylan, H. (2014). Âdem ve Kentoğulları:İsmail Kılloğlu'nun Âdem Adlı Hikâyesi Üzerine. *Yaşayan Hikâyemiz Günümüz Türk Hikâyesi Üzerine İncelemeler* (Tonga, N., Ed.) içinde (ss. 135-156). Kesit Yayınları.
- Çakır, R. (2022). *Ayet ve slogan: Türkiye'de İslami oluşumlar*. Metis Yayınları.
- Çalışkan, A. (2002). *Cumhuriyet devri İslami Türk edebiyatı: 1960 – 2000*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Dağlar, A. (2022). Edebî Töre Çatısı Altında: Törelî Türk Edebiyatı. *İSLARA Uluslararası İslâm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı* (Öztürk, E. C., Ed.) içinde (ss. 100-115). Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları.
- Demir, B. (2022). İslâmî Edebiyat Meselesi: 1960-2000 Yılları Arasında Süreli Yayınlarda Gelişen Bir Edebi Tartışmanın İzlerini Aramak. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 963-979.
- Erdoğan, M. C. (2024). Nizam-ı alemden nizam-ı cedide Osmanlı düşüncesinde devlet ve toplum ilişkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 10 (39), 265-293.
- Ertit, V. (2020). *Sekülerleşme teorisi*. Liberte Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2000). İbrahim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 21., ss. 266-272).
- Kılloğlu, İ. (1974). *Ateş Yalım Üstüne Bir Toplantı*. Edebiyat Dergisi Yayınları.
- Kılloğlu, İ. (1988a). *Edebiyat ve Suç*. Akabe Yayınları.
- Kılloğlu, İ. (1988b). *Ahlak- Hukuk İlişkisi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kılloğlu, İ. (1991). *Hayata Uyanış*. Risale Yayınları.
- Kılloğlu, İ. (1992). *Düşünce ve Özgürlük*. Timaş Yayınları.
- Kılloğlu, İ. (1993). *Gül ve Ateş*. Sefa Yayınları.
- Kılloğlu, İ. (1999). *Aşkın İzi*. Esra Yayınları.
- Kılloğlu, İ. (2019). "İsmail Kılloğlu ile Söyleşi" (Demirel, İ., Görüşmeci). *Yedi İklim*, 351 (İsmail Kılloğlu Dosyası), 53-67.
- Koca, O. (2019). Mistik Anlatıcı İsmail Kılloğlu ve Ateş Yalım Üstünde Bir Toplantı. *Yedi İklim*, 351 (İsmail Kılloğlu Dosyası), 37-41.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk edebiyatı tarihi*. Ötüken Neşriyat.

- Okay, O. (2012). İslâmî Edebiyat Kavramı. *I. İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu Kitabı* (Yaman, Y., Ed.) içinde (ss. 11-13). Sütun Yayınları.
- Özdenören, R. (2016). *Ruhun Malzemeleri*. İz Yayıncılık.
- Shiner, L. (2020). *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*. İ. Türkmen (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Tonga, N. (2020). İsmail Kılıhoğlu. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (TEES)*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/killioglu-ismail>
- Uzun, M. İ. (2000). İbrahim- Türk Edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 21., ss. 272-273).